

УДК 347.191

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

TO THE QUESTION ABOUT THE GROUNDS OF LIQUIDATION OF LEGAL ENTITY AND THEIR CLASSIFICATION

Жеков Д.В.,

*здобувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Статтю присвячено дослідженню однієї з форм припинення юридичної особи – ліквідації, а також її підставам. На підставі проведеного аналізу окремих положень чинного законодавства України та позицій науковців щодо їх природи й запропонованих у доктрині класифікацій підстав проведення ліквідації юридичних осіб, які передбачені українським законодавством, обґрунтовано авторське бачення обраного аспекту проблематики.

Ключові слова: юридична особа, ліквідація, підстави ліквідації юридичної особи, примусова ліквідація юридичної особи, добровільна ліквідація юридичної особи.

Статья посвящена исследованию одной из форм прекращения юридического лица – ликвидации, а также ее основаниям. На основании проведенного анализа отдельных положений действующего законодательства Украины и позиций ученых об их природе и предложенных в доктрине классификаций оснований проведения ликвидации юридических лиц, предусмотренных украинским законодательством, обосновано авторское видение избранного аспекта проблематики.

Ключевые слова: юридическое лицо, ликвидация, основания ликвидации юридического лица, принудительная ликвидация юридического лица, добровольная ликвидация юридического лица.

The article is devoted researching of separate grounds of liquidation of legal entity and their classifications presented in scientific literature. On the basis of the conducted analysis of separate positions of current legislation of Ukraine and positions of scientists about nature and classifications of grounds of realization of liquidation of legal entities by the Ukrainian legislation, which offer by them, authorial vision of select aspect of range of problems is proposed.

Key words: legal entity, liquidation, grounds of liquidation of legal entity, force liquidation of legal entity, voluntarily liquidation of legal entity.

Постановка проблеми. Відновлення приватної власності та розвиток ринкових відносин обумовили відновлення правових інститутів і категорій, які за період існування СРСР не застосовувалися з ідеологічних міркувань. Інститут юридичної особи відновив своє існування в нових для України організаційно-правових формах, а кількість юридичних осіб зросла в багато разів. Фінансова криза 2008 р. негативно вплинула на кількісний розвиток юридичних осіб, особливо у сфері підприємницької діяльності, обумовивши ліквідацію значної кількості підприємницьких товариств, та актуалізувала визначення правових наслідків такого припинення. Слід зауважити, що інститут припинення (ліквідації) юридичної особи як суб'єкта цивільно-правових відносин має велике соціально-економічне значення, оскільки вибуття суб'єкта із цивільних правовідносин пов'язане з припиненням цивільних прав та обов'язків. Ліквідація юридичних осіб

є складним процесом, який потребує не лише детальної правової регламентації, а й ретельного вивчення.

Метою статті є порівняльний аналіз окремих підстав ліквідації юридичної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно питання ліквідації юридичних осіб розглядалися в контексті загальних положень про юридичні особи. Відомі дослідники різних часів, звертаючись до питання про природу юридичних осіб, зупинялися, зокрема, й на питаннях ліквідації (С.М. Братусь, А.В. Венедіков, В.П. Грибанов, О.С. Іоффе, М.І. Кулагін, Д.І. Мейер, В.С. Мартем'янов, В.П. Мозолін, Л.І. Петражицький, Б.І. Пугінський, Н.С. Суворов, Ю.К. Толстов, Є.Б. Хохлов, Г.Ф. Шершеневич). Більш детально досліджувалася неспроможність юридичних осіб [2; 8; 1; 12]. Однак спеціалізовано такий аспект існування юридичної особи українськими науковцями не досліджувалася.

Виклад основного матеріалу дослідження. Припинення буття юридичної особи Д.І. Мейєр пов'язував із такими способами [9, с. 131–134]: коли буття юридичної особи ставиться в залежність від якої-небудь умови або строку, наприклад, досягати статутної мети; коли сама мета, для досягнення якої існує юридична особа, може зникнути з дійсності або через несумісність із цілями держави, або внаслідок сили обставин; за рішенням тих осіб, які своєю волею виражають волю юридичної особи (такий вирок подібний до акту самогубства фізичної особи), проте вимагається, щоб така воля була виражена належним чином; за визначенням державної влади, проте так, щоб не завдавати чутливого удару інтересам осіб, членів юридичної особи; вибуття всіх членів, тому що тоді юридична особа не буде мати ніякої опори; для продовження життєдіяльності юридичної особи повинен залишатися хоча б один член сукупності; реальну опору юридична особа втрачає й за втрати всього майна; оголошення юридичної особи неспроможним боржником, щодо майна якого відкривається конкурс, після припинення юридичної особи й ліквідації її справ виникає також питання про долю її майна [7, с. 143].

Згідно з ч. 1 ст. 105 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) прийняти рішення про припинення юридичної особи можуть її учасники, її орган або суд. І.М. Кучеренко зазначила, що згідно зі ст. 110 ЦК України юридична особа може бути ліквідована за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади [6].

Оскільки ліквідація є однією з підстав припинення юридичної особи, і такий підхід спостерігається в багатьох країнах, то дослідниками пропонувалося класифікувати підстави ліквідації за органами, які приймають рішення про припинення юридичної особи. З такої позиції можна виділити учасників (засновників), власника або орган, уповноважений створювати такі організації, судові органи та інші владні органи [10]. Оскільки суд приймає рішення про припинення юридичної особи лише в примусовому порядку, а учасники й органи юридичної особи – в добровільному [14, с. 274], то в літературі пропонувалося виділяти примусову та добровільну ліквідацію [4, с. 202–203; 5, с. 122–123].

У літературі також пропонувалося усі підстави ліквідації юридичної особи розділяти на добровільні (за рішенням органу юридичної особи відповідно до її засновницьких документів) та розпорядчі (за рішенням засновників (учасників), повноважних на те державних органів, суду) [7, с. 141].

О.О. Мельников за критерієм волевиявлення власника юридичної особи виділяє добровільні, вимушені та примусові ліквідації [10, с. 57]. Крім того, залежно від наявності вольового моменту О.О. Мельников пропонував розрізняти підстави припинення, пов'язані з волевиявленням власника або іншого органу, а також пов'язані з настанням певних юридичних фактів. До підстав припинення організацій, пов'язаних із настанням юридичних фактів, можна віднести ліквідацію у зв'язку із закінченням строку, на який засновувалася організація, або досягненням мети, вказаної в засновницьких документах, визначенням судом недійсної реєстрації, смертю засновника або його неспроможністю (банкрутством) [10, с. 58]. Вимушеність ліквідації – це настання такої умови, юридичного факту, після якого в юридичної особи не залишається іншого виходу, як прийняти рішення про добровільну ліквідацію у встановлений законом строк [3, с. 114]. Примусове припинення здійснюється за рішенням компетентного державного органу за наявності підстав, передбачених законодавством (банкрутство, зайняття незаконною діяльністю тощо).

Крім того, О.В. Нода, виходячи з традиційного поділу юридичних фактів, згідно з яким дії поділяються на правомірні та протиправні, пропонувала розрізняти ліквідацію, яка є результатом правомірних дій, та таку, що є результатом об'єктивно-протиправних дій. Відповідно, на думку дослідника, ліквідація може бути результатом правомірної дії або виконувати роль санкції, при цьому останні можуть володіти різною правовою природою [11, с. 62]. Науковець пропонувала розглядати рішення про добровільну ліквідацію юридичної особи корпоративного типу як багатосторонній або односторонній правочин, залежно від способу його заснування [11, с. 75]. Крім того, вона пропонувала також розглядати ліквідацію юридичної особи як захід захисту [11, с. 129–130].

У літературі також зверталась увага на внутрішню суперечливість поняття підстав добровільної ліквідації, оскільки якщо ліквідація добровільна, то її основою може бути лише воля засновників (учасників) або органу юридичної особи, виражена у встановленому законом порядку, що говорить про те, що в основі добровільної ліквідації юридичної особи лежить юридичний акт (угода) як правомірна дія, спеціально спрямована на досягнення певних юридичних наслідків [11, с. 64].

У якості типових підстав добровільної ліквідації називають недоцільність подальшого існування юридичної особи, закінчення строку, на який вона була створена, досягнення або, навпаки, принципова недосяжність статутних цілей організації [7, с. 143]. Примусова ліквідація проводиться за рішенням суду у випадках, коли діяльність юридичної особи здійснюється без відповідного дозволу (ліцензії), якщо така діяльність прямо заборонена законом або зв'язана з неодноразовими чи грубими порушеннями законодавства [7, с. 141].

Розглянемо більш детально окремі підстави для примусового припинення юридичної особи.

Ліквідація за рішенням суду за відсутності підстав для банкрутства (загальні правила) здійснюється за визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущення під час її створення порушення, які не можна усунути (п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України). Крім того, законодавцем передбачено такі підстави для ліквідації юридичної особи:

- невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи до вимог закону (ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК України);

- визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущення під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом;

- провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

- невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи до вимог закону;

- неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;

- наявність у Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням;

- визнання судом юридичної особи-емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності;

- неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом;

- нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль;

- неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства (ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»).

О.О. Мельников до підстав ліквідації відносить такі: закінчення строку, на який створена юридична особа; досягнення мети, заради якої вона створювалася; визнання судом недійсною реєстрації у зв'язку з допущеними під час її створення порушеннями закону або інших правових актів, якщо ці порушен-

ня носять неусувний характер; за рішенням суду в разі здійснення діяльності без належного дозволу (ліцензії) або діяльності, забороненої законом, або з іншими неодноразовими чи грубими порушеннями закону чи інших правових актів; неспроможність (банкрутство) [10, с. 57].

Розглянемо більш детально підстави добровільного припинення юридичних осіб, яке здійснюється за рішенням учасників (засновників), власника або органу, уповноваженого створювати таких юридичних осіб. Добровільне припинення може відбуватися у зв'язку з досягненням мети (наприклад, викуп орендованого майна колективом орендарів), зміною шляхів досягнення мети (реорганізація для підвищення ефективності використання майнового комплексу, керованості підприємства – створення казенних підприємств) або неможливістю досягнення мети (приватизація державної власності). Добровільне припинення може також відбуватися й за інших підстав (наприклад, відмова власника або засновника від подальшої участі в діяльності) [10].

У науковій літературі також існує дискусія щодо віднесення закінчення строку, на який створювалася юридична особа, до підстав або причин добровільної ліквідації. На думку Г.С. Шапкіної, закінчення строку діяльності юридичної особи, а також досягнення мети, заради якої організація створювалася, відноситься до причин добровільної ліквідації, а не до самостійних підстав для добровільної ліквідації [16, с. 61]. А.Г. Степанов вважає, що закінчення строку або досягнення мети вказуються лише в якості прикладів добровільної ліквідації, далі автор уточнює, що добровільна ліквідація може бути здійснена й без підстав [15, с. 19]. Схожа позиція висловлюється також М.І. Брагінським [13, с. 148–149].

Висновки. Ліквідація юридичної особи є фінальною стадією існування юридичної особи. Ця процедура регламентується чинним законодавством та передбачає підстави для її проведення в добровільному й примусовому порядку за рішеннями засновників і компетентних державних органів. Незалежно від того, який суб'єкт приймав рішення про ліквідацію, проте за наявності передбачених законом юридичних фактів, заходи щодо ліквідації здійснюються в порядку, визначеному законом, з особливостями, встановленими для окремих ліквідаційних процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьев Р.Г. Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством Украины : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Р.Г. Афанасьев ; Институт держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2001. – 189 с.
2. Бірюков О.М. Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.М. Бірюков ; Інститут міжнародних відносин Київського університету ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 20 с.
3. Габов А.В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы : [монография] / А.В. Габов. – М. : Статут, 2011. – 303 с.
4. Гражданское право : [учебник] : в 2 т. / отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – М. : БЕК, 2003– . – Т. 1. – Ч. 1. – 2003. – 428 с.
5. Гражданское право : [учебник] / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 1999– . – Т. 1. – 1999. – 616 с.
6. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : [монографія] / І.М. Кучеренко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
7. Лебединец О.Н. Жизненный цикл юридических лиц (гражданско-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.Н. Лебединец. – М., 2000. – 218 с.
8. Малыга В.А. Правовое обеспечение санации и минимизации негативных последствий банкротства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / В.А. Малыга. – Донецк, 1999. – 191 с.

9. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2 ч. / Д.И. Мейер. – По испр. и доп. 8-му изд. 1902 г. – М. : Статут, 2000– . – Ч. 1. – 2000. – 831 с.
10. Мельников А.А. Гражданско-правовое регулирование прекращения деятельности юридических лиц : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.А. Мельников. – М., 1997. – 168 с.
11. Нода Е.В. Ликвидация юридических лиц по законодательству РФ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Е.В. Нода. – М., 2005. – 206 с.
12. Радзивілюк В.В. Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / В.В. Радзивілюк ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 241 с.
13. Реорганизация и ликвидация юридических лиц по законодательству России и стран западной Европы / М.И. Брагинский, Т.М. Медведева, А.В. Тимофеев и др. – М. : Юрист, 2000. – 206 с.
14. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрини : [вибрані наук. праці] / І.В. Спасибо-Фатєєва. – Х. : Золоті сторінки, 2012. – 696 с.
15. Степанов А.Г. Ликвидация юридического лица / А.Г. Степанов // Право и экономика. – 2004. – № 8. – С. 19.
16. Шапкина Г.С. Новое в российском акционерном законодательстве (изменения и дополнения Федерального закона «Об акционерных обществах») / Г.С. Шапкина // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – М. : ЮРИТ-Вестник, 2001. – № 11. – С. 71–96.